

АНОТАЦІЯ

Полях Є. В. Кримінологічна характеристика та запобігання порушенню недоторканності приватного життя. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2024.

Дисертація є одним із перших в Україні кримінологічних досліджень порушень недоторканності приватного життя.

Визначено, що одним із фундаментальних конституційних прав особи, яке поряд з правом на життя, здоров'я, честь, гідність та безпеку забезпечує її існування та розвиток, є право людини на недоторканність приватного життя. Правова доктрина, акти міжнародного та національного законодавства, а також судова практика характеризуються відсутністю сталого визначення дефініції поняття «приватне життя» через його динамічність та невичерпність. Останнє пояснюється відсутністю повного переліку аспектів моральної та фізичної недоторканності приватності, що підтверджують й результати дослідження прецедентної практики ЄСПЛ, оскільки суд широко визначає сферу застосування ст. 8 ЄКПЛ, навіть якщо конкретне право не перераховане в цій статті.

Встановлено, що для права на недоторканність приватного життя, поряд з динамічністю та об'ємністю, також є характерними такі істотні ознаки, як перебування у виключному віданні окремого індивіда, конфіденційність, суб'єктивність та дуальність. Саме дуальність пояснює особливості окреслення меж приватності: особа сама відносить ті чи інші відомості про приватне життя до конфіденційних та обирає способи їх захисту, однак у легітимно встановлених державою рамках, які індивід може лише звузити. Положення чинного

законодавства України дають підстави стверджувати про обмеженість права на приватність для таких категорій, як особи, які займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, члени їх сімей, а також призовники, військовозобов'язані та резервісти.

Підкреслено, що імперативні приписи національного та міжнародного законодавства, що діє на теренах України, незважаючи на виключно лінгвістичні відмінності текстів, охороняють однакові за змістовним наповненням аспекти права на приватність, однак існує нагальна потреба в уніфікації термінології законодавчих актів в Україні для унеможливлення звуження обсягу захисту прав людини у практичній площині.

Визначено, що характерною рисою правового регулювання сфери приватності в чинному законодавстві виступає синергія конституційно закріплених гарантій та цивільно-правової, адміністративно-правової та кримінально-правової охорони, предметом яких виступає конфіденційна інформація про особу. Виокремлено найбільш значущі недоліки кожної з галузей, які звужують зміст самої охорони та ефективність її впливу. Мова про відсутність законодавчо закріпленого права на забуття у межах цивільно-правового захисту; звуження змісту адміністративно правової охорони виключно порушеннями вимог законодавства щодо державної реєстрації баз персональних даних та їх використання, що не відповідає вимогам сучасності; відсутність сталої позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти приватності з урахуванням наявності загального та спеціальних складів, а також у сукупності з іншими злочинними посяганнями тощо. Також наявність спеціальних норм, поряд із латентністю явища, пояснює незначну кількість облікованих кримінальних правопорушень за складом, передбаченим ст. 182 КК України.

Визначено, що всього протягом 2015–2023 рр. в Україні було зареєстровано 19 770 кримінальних правопорушень приватності, однак визначальним складом у структурі правопорушень проти приватності є ст. 162 КК України (87%), тоді

як порушення недоторканності приватного життя складають лише близько 12%. Дослідження рівня судимості вказало на наявність всього 24 вироків за ст. 182 КК України за досліджуваний період. Різде підвищення коефіцієнту злочинної інтенсивності у 2023 р. є штучним, оскільки спровоковане скороченням кількості постійного населення країни у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Сформульовано категорії способів порушення недоторканності приватного життя на сучасному етапі, серед яких фішинг; хакінг; перевищення службових повноважень чи зловживання ними; використання технічних засобів як аудіо-, відео, фотофіксації, так і для поширення інформації. Така категоризація не є повним відображенням об'єктивної реальності та заснована на проведену контент-аналізі публікацій у ЗМІ та аналізі судової практики на теренах України. Враховуючи динамічність категорії «приватність» та швидких темпів науково-технічного прогресу, досліджувані антисоціальні прояви можуть набувати й інших способів.

Встановлена неможливість створення повного збірного соціального образу особи-злочинця порушень приватності через обмеженість емпіричних даних. На підставі дослідження наявних судових рішень та повідомлень у ЗМІ запропоновано категоризацію таких порушників за двома критеріями – цілеспрямованість злочинної поведінки та наявність доступу до персональних даних потерпілих.

Обчислено негативні соціальні наслідки порушень недоторканності приватного життя у грошовому еквіваленті («ціна» злочинності) на підставі наявних судових рішень, а також даних офіційної статистичної звітності правоохоронних органів. Запропоновано поділ таких наслідків залежно від сфер, які зазнають негативного впливу від досліджуваного явища, на соціально-психологічні, соціально-економічні та міжнародно правові. Підкреслено, що представлені групи не вичерпують проблеми негативних змін суспільного життя та суспільної свідомості.

Встановлено, що офіційна статистика вказує на незначну кількість порушень недоторканності приватного життя та суміжних складів кримінальних правопорушень, що й зумовлює необхідність визначення рівня їх латентності. На підставі емпіричних даних зроблено висновок про високий рівень латентності порушень приватності, переважно межового виду, для якого є характерним вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників. Поза межами обліку знаходиться в дев'ять разів більше порушень приватності, ніж їх виявлено, тобто співвідношення між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та реальним їх обсягом наближене до 1:9. Не виключається також вплив природної та процесуальної латентності.

В контексті дослідження детермінаційного комплексу порушень приватності, серед факторів макросередовища запропоновано виділяти чинники, що пов'язані з цифровізацією суспільних відносин; чинники, що пов'язані з недостатнім захистом інформації; чинники, що пов'язані з роботою правоохоронних органів, а також соціально-економічні, соціально-політичні (правові), соціально-культурні та віктимологічні чинники.

Доведено, що переважна кількість порушень недоторканності приватного життя відбувається через значний внесок жертви такого злочинного посягання. Зокрема, неосвіченість потерпілого, недбале ставлення до збереження конфіденційної інформації про своє життя та нехтування правил кібергігієни відіграють одну з головних ролей у детермінаційному комплексі порушень приватності. Основу мотивації порушень недоторканності приватного життя складають жага швидкого збагачення та бажання маніпулювати свідомістю окремого індивіда та соціальних груп задля підвищення попиту на товари чи послуги, конкурентоспроможності та отримання прибутку.

Підкреслено, що проблематика поширення порушень приватності є розповсюдженою у всьому світі, однак міжнародна система захисту персональних даних відповідає реаліям сучасності та має здатність до вчасного

оновлення у відповідь на нові виклики. Найважливішим стандартом правового регулювання захисту персональних даних у західних країнах виступає GDPR, положення якого досі не імплементовані в українське законодавство, що справляє негативний вплив на рівень захисту приватності у транскордонній площині.

Встановлено, що досвід захисту приватності розглянутих зарубіжних країн формується у межах двох основних моделей захисту персональних даних – регулюючої (Великої Британії, ФРН та Японії) та секторальної (США). Регулююча або ж європейська модель характеризується існуванням єдиного комплексного закону щодо захисту персональних даних та обов'язковості уповноваженого органу контролю, однак недоліком є обмеженість засобів захисту даних та різниця повноважень суб'єктів контролю. У свою чергу секторальна або ж американська модель базується на ухваленні окремих нормативно-правових актів у кожній сфері суспільних відносин, однак така структура не здатна вчасно забезпечити швидкий та надійний захист даних у разі появи нових правовідносин чи технічних засобів, оскільки існує потреба у прийнятті нового нормативно-правового акту. Оптимальною для розбудови нового українського законодавства у досліджуваній сфері запропоновано вважати змішану модель захисту персональних даних, оскільки існування вузькоспеціалізованого законодавства, яке підсилює дію загального закону про захист персональних даних, є практичним та ефективним.

Підкреслено, що запобіжний вплив як на міжнародному рівні, так і у межах кожної дослідженої зарубіжної країни націлений на контроль за діяльністю юридичних осіб, а не пересічних громадян, хоча на рівні кримінального законодавства кожна з них визнає та захищає право на приватне життя.

Запропоновано головні стратегічні напрями запобіжного впливу, на яких має базуватися державна політика у сфері запобігання та протидії порушенням приватності на теренах України, зокрема: 1) протидія пов'язаній з порушенням

приватності кіберзлочинності; 2) удосконалення національного законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері захисту і обробки персональних даних; 3) удосконалення діяльності органів кримінальної юстиції у сфері забезпечення недоторканності приватного життя; 4) підвищення етичних стандартів представників окремих професій та підвищення їх загальної компетентності у сфері приватності; 5) підвищення рівня обізнаності громадян про право на приватне життя, його недоторканність, складові, можливі посягання, способи запобігання та захисту від останніх, а також запропоновано комплекс заходів запобігання порушенням недоторканності приватного життя у межах цих напрямів. Така політика має бути узгодженою, ієрархічною, впорядкованою та характеризуватися компетентністю відповідних владних органів.

Конкретизовано заходи віктимологічної профілактики в межах загального, спеціального та індивідуального рівнів, зокрема, запропоновано: 1) розробка належного нормативно-правового підґрунтя для якісного забезпечення віктимологічної профілактики; 2) створення системи ефективного соціального захисту населення; 3) переорієнтування роботи правоохоронних органів на жертв кримінальних правопорушень з подальшою підготовкою відповідного кадрового забезпечення; 4) підвищення рівня довіри жертв до правоохоронних органів; 5) проведення віктимологічних «зондувань»; 6) пропаганда та просвітницька робота серед населення тощо. Вказана діяльність не вичерпується пропонованими заходами, але дії мають бути спрямовані на зниження віктимності громадян; формувати правильні установки на уникнення вже існуючих кримінологічно небезпечних ситуацій; активізувати особисті захисні можливості особи; вносити позитивні корекції в їх поведінку та спосіб життя, а загалом – підвищувати рівень їх правової культури та правової свідомості.

Ключові слова: недоторканність приватного життя; приватність; прайвесі; інформація; персональні дані; кримінальне правопорушення; злочинність; кіберзлочинність; кримінологічний аналіз злочинності; детермінація

злочинності; віктимна поведінка; запобігання злочинності; запобігання правопорушенням; протидія злочинності; скорочення злочинності; стратегія.